

Ольга Володимирівна Школьна
доктор мистецтвознавства,
старший науковий співробітник,
професор, Київський національний
університет культури і мистецтв
(Київ, Україна)
dushaorchidei@ukr.net

Olha Shkolna
Doctor of art criticism,
Senior researcher,
professor of the Kiev national
University of culture and arts
(Kyiv, Ukraine)

**КОЛЕКЦІЯ МЕЖИГІРСЬКОГО ХУДОЖНЬОГО ФАЯНСУ
ІЗ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНОГО МУЗЕЮ ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА
ЗА МАТЕРІАЛАМИ ВИСТАВКИ 1925 РОКУ**

**COLLECTION OF MEZHIGORSKY ARTFAIENCE FROM
THE MUSEUM OF THE VSEUKRAINSKY MUSEUM OF NAME TARAS SHEVCHENKO ON
MATERIALS OF THE EXHIBITION OF 1925**

Анотація

У статті здійснено огляд тонкої кераміки Києво-Межигірської фаянсової фабрики (КМФФ, 1798–1876) – однієї з найславетніших сторінок вітчизняного декоративно-прикладного мистецтва. Адже продукція цього провідного виробництва “білого золота” досі не стала предметом спеціального дослідження.

Крім архівних матеріалів, які висвітлюють фабрикацію творів згаданого підприємства, важливим джерелом знань про спадщину КМФФ є каталог виставки Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Г. Шевченка (ВІМ ім. Т. Г. Шевченка) 1925 р. В ньому представлено інформацію про вітрини з фаянсовими виробами фабрики, що дає уявлення про систематизацію та упорядкування названої колекції протягом першої чверті ХХ ст. Також у архівах Державного музею українського образотворчого мистецтва (ДМУОМ) та Національного музею українського народного декоративного мистецтва (НМУНДМ) збереглися зроблені до цієї виставки фото, які чудово ілюструють описані експонати з конкретних вітрин.

Нині, порівнюючи збережені артефакти з музейних збірок Києва, Львова, Сум, ми маємо можливість з’ясувати долю колекції КМФФ, розпорошеної протягом радянського і пострадянського часу. Насамперед, мова йде про НМУНДМ, Сумський (обласний) художній музей ім. Н. Онацького (С(О) ХМ), Львівський музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України (МЕХП), Національний музей історії України (НМІУ).

Ключові слова: межигірський фаянс, Всеукраїнський історичний музей ім. Т. Г. Шевченка

Summary

Thin ceramics of Kievo-Mezhigorskaja faience factory (KMFF, 1798–1876) represents one of the most known pages of domestic arts and crafts. However production of this leading manufacture on manufacturing of “white gold” in Kiev and vicinities did not become till now a subject of special research.

The important source of knowledge of heritage KMFF is the exhibition catalogue of the Vseukrainsky historical museum of a name of T. Shevchenko of 1925 In it the information on show-windows with faience

products of factory with the exact description is presented. Thus in materials of archive of the State museum of the Ukrainian fine arts in the National museum of the Ukrainian national decorative art the photos made to this exhibition which illustrate the described exhibits from concrete show-windows have remained.

Nowadays, comparing existing artefacts from museum meetings of Kiev, Lvov, Sumy, there is a possibility to track disbandment of this collection throughout Soviet and Post-Soviet time.

Keywords: mezhigorskij faience, the Vseukrainsky historical museum of name Taras Shevchenko

Постановка проблеми. За матеріалами виставки у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Г. Шевченка (далі ВІМ ім. Т. Г. Шевченка) 1925 р. можна скласти враження про найкращі взірці зібрання “межигірки” у посудному та вазовому сегментах, а також у сегменті речей релігійного призначення, скульптури тощо. Ці фоторепортажі є надзвичайно важливими для аналізу формотворчості, різновидів скульптурного та живописного декору виробів КМФФ, їхньої стилістики, специфіки ансамблів посуду, а також розуміння смаків музейників-корифеїв та їх підходів до атрибуції творів означеної колекції.

Нині за каталогом виставки творів КМФФ у колишньому Київському міському музеї старожитностей і мистецтв (далі – КММСМ), що протягом першої третини ХХ ст. неодноразово змінював назву, стає можливим ідентифікація музейних предметів окремих, пізніше утворених збірок. Тому **ціль статті** – уточнити інформацію щодо їх походження, з’ясувати питання атрибуції, поглибити висновки вже зробленої фахової експертизи пам’яток, продовжити, використовуючи поєднання емпіричних і теоретичних методів, пошук ще не виявлених творів у фондах інших музеїв України

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нині маємо можливість здійснювати пошук межигірського фаянсу з ВІМ ім. Т. Г. Шевченка за матеріалами сучасних державних збірок, що поповнювалися музейними предметами Державного музею українського образотворчого мистецтва (далі – ДМУОМ) у середині ХХ ст.: цебто Національного музею історії України (далі – НМІУ), Національного музею “Київська картинна галерея” (колишнього Київського національного музею російського мистецтва), Національного музею мистецтв ім. Б. І. та В. Н. Ханенків, Національного художнього музею України, НМУНДМ.

Виклад основного тексту дослідження. На початку ХХІ ст. особливо важливим стає усвідомлення шляхів збирання, комплектування, упорядкування та зберігання вітчизняних музейних колекцій межі ХІХ–ХХ ст. – доби створення підвалин найбільших сучасних державних музеїв України.

На жаль, поза артефактами “високого мистецтва”, що нині є, напевне, найбільш вивченими та дослідженими, здебільшого за межами наукових зацікавлень наших вчених залишаються питання, що стосуються т. зв. групи декоративно-прикладного мистецтва. Однак цінність окремих колекцій, наприклад, межигірського фаянсу, що є частиною національної культурної спадщини, з часом усвідомлюється все більше, адже вже понад століття нічого подібного, скажімо, до “гіпюрового посуду” київської “межигірки” в цій царині українськими майстрами вищої кваліфікації виготовлено не було.

Тож важливо знайти витоки зацікавленості матеріалами спадщини КМФФ в середовищі вітчизняних науковців: істориків, музейників, мистецтвознавців, а також ретроспективно дослідити ситуацію, яка склалася навколо колись єдиного, найпотужнішого зібрання ВІМ ім. Т. Г. Шевченка, спираючись на джерелознавчі тексти та світлини з каталогу виставки, присвяченої спадщині однойменної фабрики, що пройшла в столичному музеї 92 роки тому.

Першими поціновувачами “межигірки” насамперед ставали її збирачі, колекції яких згодом часто також вливалися в “тіло” державних інституціональних фондів. Серед збирачів артефактів колись найславетнішої вітчизняної фабрики фаянсу були такі відомі особистості: М. Грушевський, О. Гансен, М. Терещенко, Б. Ханенко, В. Кричевський, М. Трифонов та інші.

На початку ХХ ст. значення спадщини КМФФ почало глибше усвідомлюватися власне музейними установами та структурами. Так, музейники перших двох десятиліть ХХ ст. писали:

“У цей час виникає необхідність поповнення зібрання і шляхом купівлі експонатів <...>. Музей купував фарфорові і фаянсові вироби Волокитинського і Межигірського заводів, скляний посуд <...>. Гроші виділяла як Чернігівська археологічна комісія <...>, так і міська управа”¹.

Відомо, що, наприклад, приватне зібрання межигірського фаянсу М. Грушевського допомагав формувати й укомплектовувати сам корифей музейної справи України М. Біляшівський². Вже з 1900 р. він почав підбирати твори для колекції першого президента України, великого поціновувала вітчизняного “білого золота”.

Як встановлено київською дослідницею, фахівцем із історії декоративно-прикладного українського мистецтва А. Титаренко за матеріалами науково-облікових картотек та інвентарних книг Київського міського музею, “першою особою, яка займалася інвентаризацією виробів із фарфору та фаянсу в Київському міському музеї старожитностей і мистецтв (нині – колекція НМУНДМ), був директор установи – Микола Біляшівський. Іноді до опису пам’яток зазначеної групи долучався і Данило Щербаківський”³. Хоча відомо, що перші закупівлі межигірських виробів із фаянсу 1903 р. здійснили К. В. Бутович і М. П. Гірич, співробітники закладу. Це була група лампад, хрестів, ікон та 5 мілких тарілок, прикрашених одрукуванням, датованих 1835, 1836, 1855 рр. Кожна річ коштувала вже по 2 крб⁴.

У найбільшому тоді музеї протягом 1903–1915 рр. відбувалося активне формування колекцій старовини – художнього скла, фарфору-фаянсу, тканин, вишивок. Твори здебільшого закуповувалися в населення: міщан, купців, селян, священників, антикварів, перекупників, посередників, інколи (рідше) приймалися в дар від власників-меценатів та придбавалися за кошти донаторів (Київського губернського земства, Київської міської думи в 1911–1912 рр. тощо⁵). За матеріалами КММСМ з’ясовано, що основою колекції художньо-промислового відділу стали вироби КМФФ.

Від початку Першої світової війни завідування художньо-промисловим відділом на себе взяв М. Ф. Біляшівський. Тоді кількість межигірської групи перевищувала 300 од. зб., вартість кожного предмета середньому складала 2 крб, а для їх експонування виділили дві окремі шафи⁶.

Перший директор насамперед ставив завдання “збирання предметів загальної, хоча би лишень західноєвропейської, старої та нової художньої індустрії... [аби – О. Ш.] цьому останньому відділу надати особливе, самостійне значення й інтерес. Цього можна досягти шляхом порівняно невеликих затрат, якщо звернути увагу на збирання зразків місцевої промисловості, можливо, не завжди високохудожньої, проте такої, що характеризує як місцеву продукцію, так і існуючі в краї потреби та смаки”⁷ [Пер. з рос. – О. Ш.].

Більша частина матеріалів, що склали основу майбутньої колекції ВІМ ім. Т. Г. Шевченка, надійшла до музею до 1917 р. Тоді раритетів у художньо-промисловому відділі нараховувалося

¹ Титаренко А. О. Фарфор-фаянс Волині кінця XVIII – початку XX століття в музейних колекціях України: дис... канд. іст. наук. / Центр пам’яткознавства і УТОПіК. – К., 2014. – С. 41; Линюк Л. Музей Чернігівської губернської вченої архівної комісії // Родовід. – 1996. – Ч. 2 (14). – С. 39–44.

² Кушнір В. Українське музейництво Галичини і Придніпрянська Україна (кін. XIX – поч. XX ст.) // Народознавчі зошити: двомісячник Інституту народознавства НАН України. – 2006. – Зошит 5–6 (71–72). – С. 663–672.

³ Титаренко А. О. Вказ. пр. – С. 134.

⁴ Инвентарь Киевского музея древностей и искусств. Художественно-промышленный отдел. 1899–1939 гг. – Арк. 279–281.

⁵ Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени государя императора Николая Александровича за 1910 год. – К.: Тип. 1-й Киев. артели печ. дела, 1911. – 37 с.: ил., табл.

⁶ Иванова О. В. Роль М. Біляшівського у формуванні колекції Межигірського фаянсу // Національний музей історії України: зб. наук. пр. – К.: Фенікс, 2011. – С. 128–129.

⁷ Отчет Киевского художественно-промышленного и научного музея имени государя императора Николая Александровича за 1911 год. – К.: Тип. 1-й Киев. артели печ. дела, 1912. – С. 8–10.

близько 750 од. зб⁸.

Опис і первинну інвентаризацію цього відділу було розпочато ще 1910 р. співробітником музею, відомим мистецтвознавцем, автором розділів про старожитнє українське мистецтво в “Історії російського мистецтва” І. Грабаря Є. М. Кузьмінім⁹. Саме він оприлюднив відому статтю “Межигірський фаянс”, вміщену разом із кількома іншими розвідками (О. Гансена “Межигорския клейма” та С. Яремича “Строения Межигорской фабрики”) в збірнику наукових есе, присвячених КМФФ, із зшитку № 6–7 часопису “Искусство, живопись, графика, художественная печать” київського видавництва С. В. Кульженка 1911 р.¹⁰.

По закінченні Першої світової війни в 1919 р. музей набув статусу Першого державного¹¹. Відтоді музейне зібрання постійно страждало через намагання радянської влади позбутися всього, що було пов’язане із побутом буржуазії. Напевне, аби її врятувати і продемонструвати ностальгію киян за межигірським фаянсом, на початку 1920-х рр. М. Ф. Біляшівський розпочав підготовку однойменної виставки. Тривала серйозна науково-пошукова робота з підбору та формування експозиції. Частина власної колекції межигірського фаянсу в цей час запропонував викупити відомий колекціонер М. І. Трифонов. 100 предметів із його зібрання музейна комісія у складі директора А. Винницького, завідувача художньо-промислового відділу М. Біляшівського та директора Музею українського мистецтва С. Таранушенка придбала за 300 крб (цебто вже по 3 крб за річ). Значна їх частина складалася з начиння церковного вжитку – 34 лампад, 32 писанок, 10 хрестів, 12 ікон, 12 інших предметів, і згодом експонувалася на виставці 1925 р. у 9-х вітринах¹².

Світлини восьми вітрин збереглися в архіві НМУНДМ, що дозволяє детальніше вивчити експоновані того року твори. З каталогу виставки, в якому було здійснено ретельний опис вітрин, відоме їхнє наповнення. У першій з них експонувалися вироби, виготовлені фабрикою від початку ХІХ ст. до 1830-х рр. і позначені впливом стилю ампір. Це був посуд для щоденного вжитку, а також ординарні тарілки й тарілки з рисунками на теми байок Крилова, блюда, три т. зв. “аракчєєвські тарілки” з краєвидами с. Грузина (нині Новгородської обл. Російської Федерації).

Всі фото вітрин добре ідентифікуються. У другій вітрині експонувалися здебільшого тарілки й предмети т. зв. “китайського сервізу”. У третій вітрині вгорі представлені два ритони з баранячими головами, речі з т. зв. “готичного сервізу” (кавові та чайні предмети, що повторювали англійські форми посуду), кілька ваз і фруктівниць, а також рельєфний набір супової вази із великою тацею, на яку викладали куверти.

Четверта вітрина, крім кількох ритонів, ваз, кашпо і кронштейнів, містила низку тарілок і блюд із одрукуванням, здебільшого виготовлених протягом 1840-х рр. П’ята вітрина впізнана за численними рельєфними тарілками із зображеннями Т. Шевченка, М. Костомарова, Д. Гарібальді та О. Барятинського. Крім того, тут представлені малахітові, бузкові, білі, кремові, шоколадного кольору букетери, менажниця, жардиньєрки. У шостій вітрині були виставлені напівпорцелянові бісквітні скульптури (зокрема, Рубіні, Гете, Катерини ІІ, бюст папи Пія ІХ, скульптура “Зима”), аксесуари та інше приладдя: ажурні фруктівниці, маснички, бонбоньєрки для цукерок, оздоблені пластичним декором “бульденеж” (кетяг калини), помилково названі

⁸ Виставка фаянсових та порцелянових виробів Києво-Межигірської фабрики: каталог. – К.: Всеукр. історич. музей ім. Т. Шевченка, 1925. – С. 3.

⁹ Кузьмин Е. Межигорский фаянс // Києво-Межигорская фаянсовая фабрика: сб. ст. – К.: С. В. Кульженко, 1911. – С. 255–266 [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://elib.nplu.org/object.html?id=422> (дата звернення: 15.09.2016). – Назва з екрана.

¹⁰ Там само.

¹¹ ЦДАВО України. – Ф. Р-2581. Народне міністерство освіти Української народної республіки. – Оп. 1. – Спр. 225. – Проект документів про організацію Українського Національного Музею в Києві на базі Художньо-промислового і наукового музею, про придбання експонатів. 29.09.1917 – 21.02.1919 рр. На 44 арк.

¹² Іванова О. Роль М. Біляшівського у формуванні колекції Межигірського фаянсу... – С. 131–132.

авторами “пудреницями”, вазочки, молочники тощо. В сьомій і восьмій вітрині експонувалося церковне начиння (ікони, хрести, лампади, свічники, всенощник), писанки, а також кахлі. Крім того, в цих двох вітринах виставлялися тарілки із краєвидами Межигір’я та Києва. Окремо посеред зали розмістили кілька ваз початку ХІХ ст. та ослонів у вигляді 8-кутних діжок.

Проблемною є ситуація з пошуком світлини вітрини № 9, де мали бути представлені клейма й позначки виробництва, про що було зазначено на останній сторінці каталогу. Проте ані цієї світлини, ані фото наступних двох вітрин, в яких були виставлені досягнення Києво-Межигірського художньо-керамічного технікуму, де перед відкриттям виставки, на 1924 р. почали опановувати виготовлення фаянсових виробів, не збереглося або й не було зроблено¹³. Проте в цьому ж архіві виявлена додаткова світлина шафи з “межигіркою”, яка була представлена у постійно діючій експозиції. На ній ідентифікується більша кількість скульптур фабрики, ніж та, котра була відібрана для виставки 1925 р.

Загалом враховуючи, що первинну атрибуцію творів, представлених у вітринах, здійснювали мистецтвознавець Є. Кузьмін, який дав визначення багатьом предметам на кшталт жардиньерок і ритонів, та М. Біляшівський (ймовірний автор вступної статті до каталогу виставки), який після історико-археологічних та етнографічних експедицій знався на побутовому призначенні виробу – наприклад, холодильник (пляшкову передачу) міг відрізнити від чаркової передачі. Спираючись на збережені архівні джерела, оприлюднені відомим київським джерелознавцем С. Білоконем, загалом можна зазначити, що призначення більшості речей, їхні функція і художньо-конструктивні особливості музейниками-корифеями переважно були визначені правильно, фахово, висококваліфіковано.

Проте, на жаль, після смерті М. Біляшівського в 1926 р., комплектування межигірської фаянсової групи фактично було припинене¹⁴.

Причини, чому так сталося, з’ясував вітчизняний науковець С. Білокінь, і вже на початку ХХІ ст. оприлюднив результати цього дослідження у своїй статті “Грабування музеїв. Діяльність Госторгу¹⁵”. За знайденими ним матеріалами встановлено, що сумна доля спіткала багато вже музеєфікованих на той момент коштовних творів групи “ДПМ”, і брали участь у цьому державному “розкуркуленні” поважні посадові особи. Цитуємо для прикладу витримки з архівних розвідок С. Білоконя: “Срібний золочений сервіз із подвійним гербом Браницьких з маркою “Одіо”, Нодена, перша чверть ХІХ ст., стиль Ампір. № спису згідно акту від 29.VI – 1930 р.: 8 та 9 (два примірники)”¹⁶.

Складений тоді акт, що датується 27–28.06.1930 р., як зазначає С. Білокінь, містить детальний опис цієї пам’ятки: “Урядова комісія у складі – голови Комісії, заступника зав. Упрнауки УСРР т. Коника К. Й., членів – представника Укрнаркомторгу, заступника голови Правління Укрдержторгу т. Макаренка І. Г., представника Акц. т-ва “Антикваріят” т. Епштейна Л. З., при експертах-фахівцях т. Глазунові М. К., т. Гозенпуді Ю. М.¹⁷, у присутності директора Всеукраїнського Історичного Музею ім. Т. Шевченка у Києві Настевич М. В., завідуючого Художньо-промисловим відділом т. Струхманчука Я. М., співробітника музею т. Терещенка А. А., проф. зав. художнім відділом Історичного музею т. Ернста Ф. Л., директора Музейного городка т. Курінного П. П., лаборанта відділу народнього мистецтва т. Колцуняка Г. М., переводячи вилучення з майна Музею експортного значення речей, в приміщенні Історичного музею в

¹³ Виставка фаянсових та порцелянових виробів Києво-Межигірської фабрики: каталог... – С. 4.

¹⁴ Іванова О. Роль М. Біляшівського у формуванні колекції Межигірського фаянсу... – С. 134; ЦДАВО України. – Ф. Р-166. – Оп. 7. – Спр. 586. Матеріали про роботу та фінансовий стан Всеукраїнського історичного музею ім. Шевченка, м. Київ (протоколи, звіти, доповідні записки, акти та інші документи). За 1927 р. На 129 арк.

¹⁵ Білокінь С. Грабування музеїв. Діяльність Госторгу [Ел. ресурс]. – Режим доступу: <http://lostart.org.ua/en/research/62.html> (дата звернення: 10.01.2017). – Назва з екрана.

¹⁶ НХМУ. – Ф. № 90. – Арк. 154–156.

¹⁷ НА НММХ. – № 58. – Арк. 74.

склепі з килимами знайшла 11 (одинадцять) корзинок, опечатаних печатками НарКомЗак-Справ (не гербовими), майно яких не значилось у інвентарних книгах Історичного музею. На запитання Комісії, що це за корзини й чому вони не значаться в інвентарних книгах Музею, співробітники Музею пояснили, що ці корзинки одержано 1919 року, й з того часу вони знаходяться в Музеї без інвентаризації. Комісія вирішила вскрити ті корзинки, [о]скільки вони не пред'являлися попереднім комісіям по вилученню експортного значення майна”¹⁸.

На жаль, такий поважний музейник, як Я. Струхманчук, що за цими документами в 1930-ті рр. опікувався долею художньо-промислового відділу ВІМ ім. Т. Г. Шевченка, а також низка посадовців, серед яких фігурує навіть Ф. Ернст, нічого не могли вдіяти та мусили погоджуватися з таким станом речей під страхом репресій. Крім музейних експонатів, як відомо, в той час страждали і люди.

Напевне, першим вітчизняним дослідником, який почав вивчати твори КМФФ саме як музейні експонати, був Н. Онацький – перший директор Сумського художнього музею, один із фундаторів столичного та інших музеїв. Він присвятив проблемі вивчення тонкокерамічної спадщини кілька видань початку ХХ ст. Зокрема, 1931 р., вже після відвідання епохальної виставки у ВІМ ім. Т. Г. Шевченка 1925 р., Н. Онацький видав однойменну брошуру “Межигірський фаянс”¹⁹.

Після засновників Київського міського музею М. Біляшівського і Д. Щербаківського, Є. Кузьміна та Я. Струхманчука протягом 1930-х рр. у ВІМ ім. Т. Г. Шевченка функції зберігача художньо-промислової колекції виробів виконував А. Середа (1890–1961). А. Титаренко уточнює, що “з кінця третього десятиліття ХХ ст. в музеї започаткували нові порядки обліку пам'яток, які, однак, не могли укорінитися аж до 1940-х рр. Цей устав полягав у облікуванні кожної окремої групи пам'яток, розподіл яких відбувався за матеріалом виготовлення”²⁰.

На основі аналізу матеріалів архівів кількох столичних музеїв дослідниця зробила висновок, що “сучасні інвентарні книги НМУНДМ ведуться з 1946 р. За цей час змінилося кілька зберігачів колекції тонкої кераміки. Зокрема, співробітник музею Кулішова Марія Андріївна (1906–1994) займала посаду головного хранителя з 1954 по 1977 р., окремого зберігача фарфору-фаянсу на цей період не було. Далі її змінила Сангурська (Воробійова) Тетяна Євгеніївна (1953–2006), яка зберігала фарфор-фаянс і художнє скло вже окремою групою протягом 1978–1982 рр. З 1983 р. опікуватися колекцією тонкої кераміки та скла стала Нечипоренко Тетяна Сергіївна (1955 р. н.), яка завідує нею до сьогодні”²¹. Від себе додамо, що разом із останнім зберігачем фондами фарфору-фаянсу і скла згаданої установи також опікувалися автор цих рядків у 2000-х рр. і Анна Вікторівна Титаренко у 2010-х рр. Ця генеза зберігачів колекції, значну частину якої складає межигірський фаянс, котрий відбрунькувався із зібрання ВІМ ім. Т. Г. Шевченка, може засвідчити специфіку формування групи “межигірки” загалом.

Особливу цінність колекції нині становить унікальний сегмент продукції КМФФ – твори церковного вжитку, поява яких зумовлена потребами Межигірського та інших тогочасних монастирів. Конкурентні вітчизняні підприємства тонкої кераміки не виготовляли подібних виробів на кшталт живописних ікон на фаянсовій основі або всенощників.

Цінною є і бісквітна скульптура виробництва, представлена п'ятнадцятьма моделями творів, відомих за преїскурантами фабрики і виготовлених здебільшого протягом 1852–1853 рр. 7 різновидів із них, котрі експонувалися 1925 р., нині перебувають у зібраннях НМУНДМ і НМІУ²². Хоча загалом у НМУНДМ обліковано 10 скульптур КМФФ, одна з яких – погруддя

¹⁸ Білокін С. Вказ. пр.; НА НХМУ. – Ф. № 90. – Арк. 18.

¹⁹ Онацький Н. Межигірський фаянс. – Суми, 1931. – 8 с.

²⁰ Титаренко А. О. Вказ. пр. – С. 134.

²¹ Там само. – С. 134.

²² Іванова О. Роль М. Біляшівського у формуванні колекції Межигірського фаянсу... – С. 132–133.

Петра І²³. Зокрема, це експоновані на виставці ВІМ ім. Т. Г. Шевченка 1925 р. бюст Й.-В. Гете (нині – в колекції НМІУ), скульптури “Інвалід”, “Дівчина з виноградом” (“Вакханка”) та “Зима” (чоловічий образ, інша назва – “Плутон”), погруддя італійського оперного співака Дж. Рубіні (“Олдрідж”), імператриці Катерини ІІ (останні дві – нині в НМУНДМ), папи Пія ІХ, російського царя Миколи ІІ (місцезнаходження двох останніх поки що не встановлене), пластично промодельовані деталі інших предметів. Цінними є і тарілки виробництва КМФФ, виставлені в окремій вітрині. Серед них особливу увагу привертають предмети із оздобленням геральдичними мотивами, краєвидами Києва, околиць Санкт-Петербурга, мотивами казок Лафонтена, надрукованими або розписаними керамічними фарбами і золотом.

Окремі групи виробів сакрального сегменту, представлені в каталозі виставки 1925 р. у ВІМ ім. Т. Г. Шевченка, нині можна порівняти з музейними предметами провідних українських музеїв, куди з часом ці речі були передані. Так, у колекції О. Гансена початку ХХ ст. зафіксовано 30 лампад (зокрема, й одна “шоколадного кольору”, одна ажурна велика – тобто “курильниця”). На 1919 р. зібрання налічувало вже 91 лампаду. У М. Трі(и)фонова за матеріалами НХМУ та НМУНДМ після більшовицького перевороту придбали 34 лампади. На 29.01.2014 р., за даними зберігача фондової групи О. Іванової, у НМІУ зберігались 27 лампад, здебільшого прикрашених релігійними сюжетами²⁴. Деякі предмети сакральної групи КМФФ представлені у фондах МЕХП. Насамперед, це лампади (інформація від зберігача групи старого фарфору-фаянсу та скла Г. Скоропатової на 29.01.2014 р.). Найімовірніше, це також вироби з колекції ВІМ ім. Т. Г. Шевченка, котрі переважно походили із зібрання О. Гансена.

Загалом у НМІУ нині зберігається близько 160 од. зб. межигірського фаянсу, 135 з яких – спадщина ВІМ ім. Т. Г. Шевченка²⁵. Близько 1050 предметів межигірських виробів зараз налічує зібрання НМУНДМ²⁶, більша частина з них – надходження від “спадкоємця” ВІМ ім. Т. Г. Шевченка – ДМУОМ²⁷.

Основні результати дослідження. Колекція киево-межигірського фаянсу з ВІМ ім. Т. Г. Шевченка за матеріалами виставки 1925 р. та науково-обліковими документами, що збереглися в НМУНДМ, НМІУ та НХМУ, складалася з близько 700 творів, розміщених у 9 основних (орієнтовно по 70–100 виробів) і 2 допоміжних (з новітнього періоду керамічного технікуму) шафах. 8 з основних вдалося порівняти зі світлинами із виставки, що збереглися в архіві НМУНДМ, – це вітрини № 1–8. Більшість предметів із них ідентифікуються – тобто, майже вся колекція є наочною, візуально доступною. Не проілюстровано лише вітрину № 9 із клеймами (торговими знаками) і позначками фабрики, мітками майстрів та дві вітрини виробів Межигірського художньо-керамічного технікуму.

Щодо окремих сегментів колекції межигірського фаянсу, зосередженого нині переважно у зібраннях НМУНДМ, НМІУ, частково С(О)ХМ, МЕХП, зокрема – групи виробів церковного призначення, каталог означеної виставки є цінним іконографічним першоджерелом. За ним можна встановлювати конструкцію, форму, призначення, функцію окремих, пізніше розпо-рошених між колекціями різних музеїв, виробів (коли відділялися підставки або накривки

²³ Науково-облікові та звітні матеріали ДМУОМ та НМУНДМ. / Архів НМУНДМ.

²⁴ Іванова О. В. До історії формування колекції виробів Києво-Межигірської фаянсової фабрики (до 140-річчя з дня народження М. Біляшівського) // Могилянські читання 2007 р.: зб. наук. пр.: Музейники ХХ століття – дослідники української сакральної культури / НКПЗ: ред. рада В. Колпакова та ін. – К.: Фенікс, 2008. – С. 33–44.

²⁵ Іванова О. Роль М. Біляшівського у формуванні колекції Межигірського фаянсу... – С. 134.

²⁶ Школьна О. Лампади Києво-Межигірської фаянсової фабрики: типологія, конструктивні та функціональні особливості // Художня культура. Актуальні проблеми: наук. вісник / Ін-т проблем сучас. мистец. НАМ України; редкол. В. Д. Сидоренко (голова редкол.), О. К. Федорук (гол. ред.), А. О. Пучков (заст. гол. ред.) та ін. – К.: Фенікс, 2014. – Вип. 10. – С. 89–98.

²⁷ НА НМУНДМ. Інвентарні книги (історичного, етнографічного, художнього, художньо-промислового відділів). – 1920–1940 рр.

тощо) або збирати реставраторам твори з уламків, повернутих, наприклад, з Німеччини після вивезення під час Другої світової війни. Таким чином у НМУНДМ вдалося встановити специфіку призначення та використання т. зв. “Толгофи”, зрозуміти принцип використання лампад із прорізним тулубом тощо.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку варто пов’язувати із уточненням термінології щодо асортименту КМФФ, оскільки у більшості картотек українських музейних установ досі залишаються старі русифіковані або неточні назви окремих предметів. Вони були внесені до книг обліку ще при першій атрибуції, здійсненій вченими, які не мали змоги вивчати винятково лише вітчизняну тонку кераміку.

Практичне значення досягнутих результатів. Нині в НМУНДМ та інших українських музейних зібраннях у картотеках досі фігурують замість “масничок” “маслянки”, замість “слоїків” “банки”, замість “накривок” “покришки”, замість “склянок” “стакани” тощо. Це свідчить про потребу уніфікації професійної лексики та потребу консультацій музейників-зберігачів із вузькопрофільними науковцями, що має стати доброю традицією підвищення кваліфікації персоналу. В цьому випадку допомогою і ключем до атрибуції музейних експонатів групи межигірського фаянсу можуть стати матеріали, розшукані в державних архівах, музейних архівах і фондах, та спеціальні розробки вчених-керамологів, на перетині чого й знаходиться єдиний можливий шлях верифікації всієї доступної інформації про артефакти КМФФ, оновлення даних щодо їх експертизи, які зможуть бути введені до наукового обігу, в тому числі – й міжнародного²⁸.

Ілюстрації

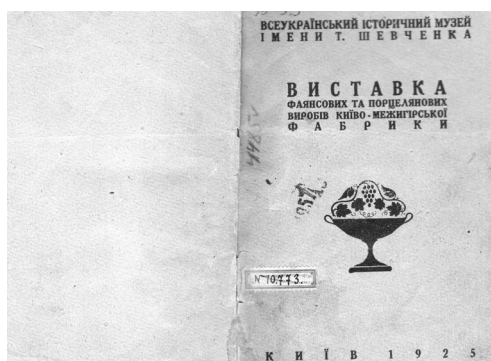

Рисунок 1. Обкладинка каталогу виставки киево-межигірського фаянсу і фарфору у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка 1925 р.

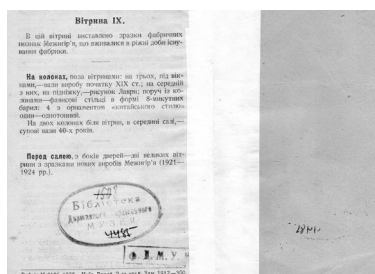

Рисунок 2. Печатка бібліотеки Державного українського музею.

²⁸ Школьна О. Концепція розвитку музейної галузі в умовах тотального недофінансування і маніпуляцій в сфері культурних цінностей // Музеї і освіта: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. в Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв 13–14.11.2014 р. – К.: НАКККиМ, 2014. – С. 180–194.

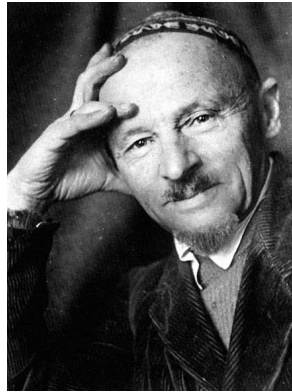

Рисунок 3. Євген Михайлович Кузьмін, перший арткритик межигірського фаянсу [Кузьмін Євген Михайлович // Вікіпедія [Ел. ресурс]. – Дата доступу: 06.02.2017 р.]

Рисунок 4. Архів НМУНДМ, ф. 1, оп. 3, спр. 4, од. 7, арк. 2 (постійна експозиція ВІМ ім. Т. Шевченка).

Рисунок 5. Виставка киево-межигірського фаянсу у Всеукраїнському історичному музеї ім. Т. Шевченка 1925 р., НМУНДМ, ф. 1, оп. 3, спр. 4, од. 6, арк. 3 (вітрина 1).

Рисунок 6. Архів НМУНДМ, ф. 1, оп. 3, спр. 4, од. 7, арк. 2 (вітрина 2). Фрагмент.

Рисунок 7. Архів НМУНДМ, ф. 1, оп. 3, спр. 4, од. 8, арк. 2 (вітрина 3).

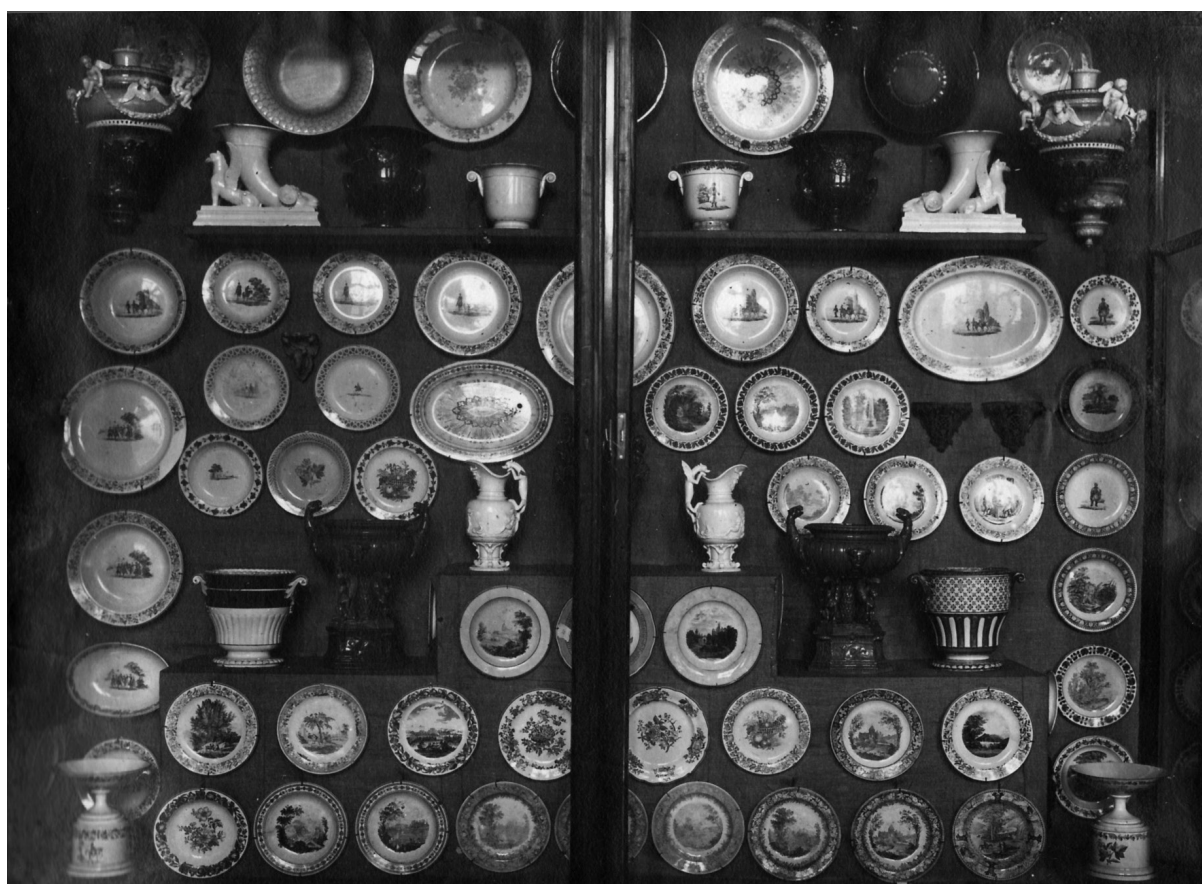

Рисунок 8. Архів НМУНДМ, ф. 1, оп. 3, спр. 4, од. 9, арк. 1 (вітрина 4).

Рисунок 9. Архів НМУНДМ, ф. 1, оп. 3, спр. 4, од. 11, арк. 3 (вітрина 5).

Рисунок 10. Архів НМУНДМ, ф. 1, оп. 3, спр. 4, од. 12, арк. 5 (вітрина 6).

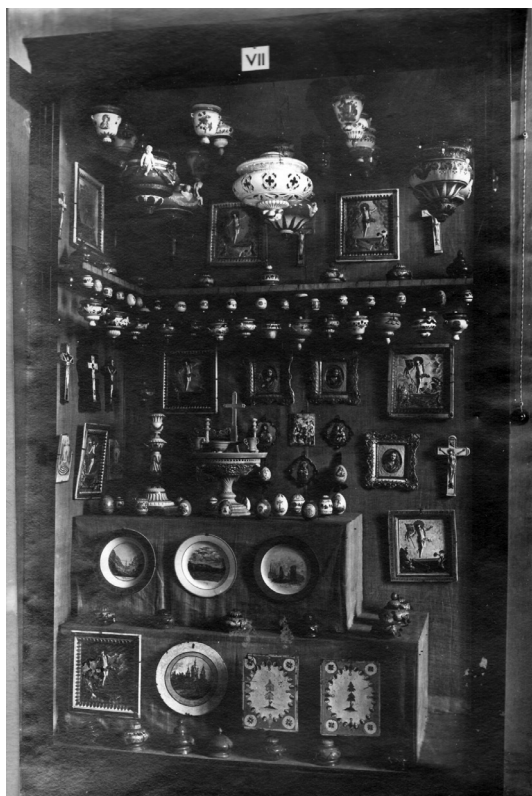

Рисунок 11. Архів НМУНДМ, ф. 1, оп. 3, спр. 4, од. 13, арк. 1 (вітрина 7).

Рисунок 12. Архів НМУНДМ, ф. 1, оп. 3, спр. 4, од. 7, арк. 2 (вітрина 8).